

DET KORRUMPERANDE VINET

DRICKANDETS BETYDELSE FÖR RIKSDAGSMÄN I FRIHETSTIDENS STOCKHOLM¹

Det var som att knacka på en bikupa, enligt riksdagsmannen Daniel Tilas. Kvällarna innan stånden skulle mötas började folk röra på sig, gick ut på gatorna, vagntrafiken intensifierades. Middagsbjudningar hölls i politikers hem och på krogarna. På de politiska klubbarna på vinkällarna var vinet gratis, det fanns villiga kortspelare och pengar i banken. I större och mindre sällskap diskuterades taktiken inför morgondagens sessioner.

I forskningen om frihetstiden (1719–1772) har det politiska livet i Stockholm utanför riksdagens och utskottens möten spelat en märkvärdigt undanskymd roll. Därmed inte sagt att forskarna inte känt till det florerande umgängeslivet på krogar, vinkällare, kaffehus och på Riddarhustorget. Det har man visst gjort, men det har inte utgjort mer än en fond för partiverksamhet och riksdagsbeslut. Undantagen är Ulla Johanson som har studerat riksdagsmäns villkor under vistelsen i Stockholm 1755–56 och Ingemar Carlsson som lyft fram klubbarnas till-

komst i samband med partiernas organisering på 1730- och 40-talen. Av flera forskare har dock umgängeslivet betraktats som en perifer eller rent av skamlig del av den politiska historien.

Men, som många olika studier har visat så var, och är, umgängesliv viktigt. För riksdagsmännen var det ett sätt att skaffa sig politiska kontakter, att mobilisera inför viktiga omröstningar. Inte minst var livet på vinkällare och krogar betydelsefullt för hur riksdagsmännen lärde sig att bli politiker. Alla kände inte till regler och värderingar kring socialt umgänge vid riksdagen. Att komma som nykomling till staden, att träffa människor som man diskuterade politik med, betydde också att man genomgick en läroprocess, en socialisering, för att behärska det politiska spelet och göra det mesta av politiska kontakter. Umgängeslivet och dess koder kring drickande och skålande var inte bara ett regelverk som det var praktiskt att känna till som politiker. Det öppnade också möjligheter till socialt avancement. Koderna kunde fungera som en

karta för den socialt ambitiösa att navigera efter. När olika personer deltog i umgänget och lärde sig dess koder ändrades alltså också deras identitet, deras politiska självförtroende ökade. Men i de förändrade identiteterna låg också en fara, tyckte makthavarna, eftersom bönder som hade större politiskt självförtroende ställde större krav och ville vara med och besluta på samma villkor som de andra stånden.

Umgängeslivet bland de lägre stånden beskrivs ofta utifrån drickandets sociala och kulturella betydelse. Detta är ett område där de lägre stånden har rönt betydligt mer uppmärksamhet än eliten. Drickandets betydelse var stor i ett samhälle där alla definierade sig själva i förhållande till andra. Att dricka tillsammans var tecken på tillit och beroende, det understödde kollektiva identiteter och fungerade integrerande eller exkluderande. Även denna form av umgängesliv var starkt reglerad av sociala koder och att bryta mot reglerna innebar att man uteslöts ur umgänget. Skålandet var en populär sedvänja i Sverige som manifesterade sociala band och skyldigheter. Drickande skedde vid alla möjliga tillfällen, när man förmedlade nyheter eller när man avslutade affärssuppgörelser. På krogar, källare och kaféer i Europa och Nordamerika har politisk diskussion florerat och politik kopplats samman med drickandet.

Lawrence Klein har för umgängeslivets område visat att det förfinade umgänget, å andra sidan, fungerade som ett sätt för lägre samhällsgrupper att avancera eftersom det var en sfär där olika samhällsgrupper möttes. Salongen fungerade som forum för förfinad och förnuftig diskussion, ofta under ledning av en kvinna i hennes eget hem. Salongslivet hade sina egna normer och övervakades av saloniè-

ren, som såg till att konversationen förblev belevad. Formella regler för tal och uppträdande fanns kvar, men nu behövdes de för att undvika missförstånd som kunde uppstå när deltagarna hade skilda sociala bakgrunder. Tillsammans med den franska salongen har framför allt det engelska kaffehuset fått stå modell för alternativet till hovet. På kaffehuset rädde nya normer för förfinat umgänge, präglade av ideal som öppet utbyte av information och stor tillgänglighet, åtminstone för män ur adeln och borgarklassen. Från att inledningsvis ha uppfattats som farliga uppvärderades kaffehusen allt mer under 1700-talets gång och kom att betraktas som en del i en växande offentlighet.

Man kan mycket väl betrakta de lägre ståndens förändrade umgängesformer, oavsett om det skett genom gemensamt umgänge eller som en efterapning av elitkulturen, som ett pretentiöst spel om socialt avancemang. Det är dock att underskatta identitetens betydelse. Identiteter bygger lika mycket på drömmar och pretentioner som på formell social ställning. Efterhärmande är ett sätt att visa vart man tycker att man är på väg. När riksdagsbönder drack vin och skålade på det sätt de lärt sig i Stockholm så betydde det också att de visade sina sociala ambitioner.

KOSTHOLM

Riksdagsmännen anlände till en huvudstad som år 1720 hade ungefär 45 000 invånare. Invånarantalet steg därefter försiktigt för att uppgå till omkring 60 000 personer vid mitten av 1700-talet. Trots att expansionen från 1600-talet hade avstannat fortfor Stockholm att på 1700-talet vara rikets kulturella och politiska centrum. Möten mellan rikets ständer hade hållits i Stockholm

under Karl XII:s utlandsvistelse och Stockholm var också den plats som riksdagsordningen 1723 förordade som riksdagsort.

Medan riksdagen höll möte ökade Stockholms invånarantal drastiskt. Riksdagen skulle enligt grundlagen mötas i minst tre månader varje år, men i verkligheten skedde mötena både oftare och höll på längre. Under ständermötena var Stockholm värd för omkring 1 000 medlemmar av ridderskapet och adeln, prästerskapets 51 företrädare, borgerskapets omkring 90 representanter för rikets städer och bondeståndets cirka 150 medlemmar. Ständermötet attraherade inte bara riksdagsmän från hela riket. Under riksdagen var staden också full av generaler och officerare. Att vara i Stockholm var också av yttersta vikt för supplikanter som ville lämna över böneskrifter till kungen eller företrädare för de olika stånden. Delegationer av bönder besökte periodvis huvudstaden för att träffa sin representant vid riksdagen och undersöka om han befordrade hemortens sak på ett korrekt sätt. Stockholm var också platsen att vara på om man ville ha information i politiska frågor. Det som hände där var viktigt för folk ute i landet.

Inkvartering var dyrt i Stockholm i jämförelse med andra städer i landet. Biskop Andreas Rhyzelius talade om huvudstaden som "Kostholm". Hyrorna steg kraftigt inför en riksdag, liksom priserna på ved och ljus. Detta var särskilt problematiskt för adeln som inte hade några valmän som ersatte dem för deras utlägg samtidigt som en viss livsstil måste upprätthållas. Vare sig man var adelsman eller bonde skedde inkvarteringen antingen hos släktingar eller i ett eller flera rum som man hyrde av stockholmsborgare. Bönder delade ofta rum med kamrater från samma

län eller del av landet men även bland bönderna avspeglades sociala hierarkier i boendet. Ståndets två starka män hyrde 1755 egna rum – den erfarne Jan Persson hos en borgare och talmannen Olof Håkansson på en vinkällare, där värdinnans rörelse fungerade som förmak där besökare kunde vänta.

Till omkostnaderna för att bo i Stockholm under riksdagen kom också kostnaderna för umgängeslivet. Ståndens talmän ersattes av riksdagen för utlägg som "talmanskapet enligt tidens sed krävde". Bjudningar och gästfrihet var en del av arbetet för den som ville bli vald till viktiga förtroendeuppdrag. Borgaren Reinhold Antonsson, som ställde upp i valet till talman, kom inte ensam till Stockholm. Han hade med sig ett helt följe vilket kunde vara praktiskt om man skulle hålla bjudningar. Riksdagspenningarna som ledamöterna fick hemifrån skulle heller inte bara räcka till ledamoten själv utan också gärna till att genom värdskap i olika sammanhang befordra hemortens intressen. Borgaren från Sundsvall lämnade in en räkning till magistraten när han kom hem från riksdagen 1756 och ville få ersättning för sina utlägg i Stockholm. Räkningen var på 4 934 daler kopparmynt, pengar som hade spenderats på bjudningar och på småsummor som hade delats ut till riksdagsmän av andra stånd.

Att vara riksdagsman innebar alltså att man deltog i det livliga umgängeslivet i staden. På vinkällare och krogar samlades inte bara riksdagsmännen utan också de som kommit till staden för att träffa sina representanter. Riksdagspolitiken färgade umgängeslivet och genomsyrade social interaktion – "Poli(ti)ken intager alla sinnen, uppfyller alla samtal...", enligt en samtida betraktare. Umgängeslivet hade många

olika funktioner och var en institutionaliserad del av riksdagsvistelsen från frihetstidens början. Umgänget kunde fungera som del i ett socialt utbyte av tjänster och gentjänster mellan olika aktörer. Här deltog inte bara riksdagsmännen utan också de många ämbetsmän som fanns i staden.

Den aspekt av umgängeslivet som har uppmärksammats av tidigare forskning är den politiska mobilisering som pågick inför riksdagarna. Umgängeslivet i sig har dock inte varit under luppen förutom en mer specifik del, de öppna bord och klubbar som partierna hattar och mössor ordnade och finansierade, främst för tillresta adelsmän. Klubbarna i 1700-talets Stockholm saknade grundare, fast ledarskap, formellt medlemskap, fasta aktiviteter och mötesplatser. Därför är de ofta svåra att skilja från annat umgänge. Adelns hattklubb verkar till exempel ha ambulerat och ha legat på olika vinskänkar vid olika riksdagar. Klubbarna förknippades med partierna, som i sig var oklara vad gällde ledarskap, medlemskap och finansiering och vilkas verksamhet huvudsakligen knöts till riksdagarna. Den första politiska klubben uppstod i samband med partiernas uppkomst vid riksdagen 1738–39. Allteftersom partiorganisationen utvecklades, utvecklades också klubbarna. Vid frihetstidens slut hade partierna organisationskommittéer som såg till att klubbarna var tillgängliga för alla fyra stånden från riksdagens början. Man hade också rejäl ekonomisk backning från de utländska hoven. Fick man inte pengar därifrån fick partianhängare skjuta till med egna medel. Stånden möttes inte varje dag och om pausen mellan sessionerna blev för lång kunde partiloyaliteten falna. Politiska grupperingar använde umgängeslivet för att skaffa nya anhängare och

för att diskutera politisk taktik. Öppna bord erbjöds i början av riksdagen inför val av talmän och utskottsledamöter. Klubbarnas främsta syfte var att skapa en majoritet vid riksdagen – med Carl Tersmedens ord inrättades klubbarna för att ”hålla de mindre kunniga tillsammans.” Partiloyaliteter var alltid rörliga och mobilisering alltid nödvändigt.

POLITISKA OCH SOCIALA GRÄNSER FÖR UMGÄNGESLIVET

Stadens utskänkingsställen fungerade i hög grad både inne- och uteslutande. Huruvida man gick på olika utskänkingsställen var ofta en fråga om vad man hade råd med – något som förstås gav en viss uppdelning av gästerna. Utskänkingsställena var uppdelade i tre kategorier beroende på vilka privilegier ägaren hade avseende servering av alkoholdrycker. Vinkällare var de mest exklusiva. De ägdes av borgare som hade licens att både importera och sälja viner, såväl till andra handelsmän som att servera på lokal. Den andra kategorin, värdshuset, serverade både mat och vin men fick inte importera själva utan måste köpa vin från vinskänkarna. Både vinkällare och värdshus kunde vara stora inrättningar med många rum som dessutom erbjöd övernattningsmöjligheter. Slutligen fanns de vanliga krogarna som serverade öl och brännvin och ibland även enklare måltider. Krogar hölls vanligen i privata hem och kunde vara mycket små.

Kaffehuset i Stockholm var vid frihetstidens början minst 15 stycken och verkar under den första halvan av 1700-talet framför allt ha gästats av adelsmän och ämbetsmän, någon gång av en präst, även om kundkretsen är svår att bestämma. 1740 möttes unga män bland de ofrälse ståndspersonerna på

Strömbecks kaffehus på Norrmalmstorg för att spela kort. Även om kaffehus var relativt exklusiva platser var de på intet vis enklaver för adeln. Abraham Dahlén, en notarie vid ständernas kontor, mötte 1723 kapten Prange på Poppelmanns kaffehus och diskuterade skrivelser han skrev åt bondeståndet. Dahlén träffade också kommissarie Osthoff på kaffehuset Pärlan av samma anledning. Det är värt att notera att Dahlén aldrig träffade bönder på kaffehus, bara i olika personers hem.

Inte bara ekonomin avgjorde vilka platser riksdagsmännen gästade. Ofta var det politiska sympatier som avgjorde vilka kretsar man umgicks i och vilka utskänkingsställen man frekventerade. Det finns många belägg för hur partitritör har genomsyrat det sociala umgänget under frihetstiden. Partiloyaliteter gick på tvärs med ståndssolidariteten hos adeln, och vid den viktigaste mössklubben var det 1766 några officerare som röstat mot ett mössförslag i riksdagen och som klandrades för detta. En särskilt nitisk mössanhängare sade att klubben bara var till för dem som hade röstat för förslaget. Han förordade att officerarna skulle kastas ut. Även hos bönder och präster delades ståndet på olika klubbar. Umgänget användes för att skapa och upprätthålla lojaliteter. Bråk i partileden försökte ledarskiktet snabbt att överbrygga genom att hålla bjudningar: riksdagsmän av borgarståndet som var splittrade i tre grupperingar försökte man också skapa sämja mellan genom att hålla en middag på Lorensberg för hela ståndet.

Vilket parti man stödde avgjorde i stort vart man gick och var man känd sympatisör av ett parti ansågs det missvänt att besöka motståndarnas klubbar. Partiskillnadernas betydelse ver-

kar dock ha varierat med det politiska klimatet och det ställe man valde att besöka. Somliga platser var laddade med politiska konnotationer. 1755 och 1756 träffades mössanhängare på Bergmans kaffehus. Detta var också tummelplatsen för konspiratörerna bakom statskuppöversöket vid samma riksdag. Hattanhängare, som var betydligt fler vid denna riksdag, kunde gå vart de ville. Klubbar var dock flexibla institutioner, och fluktuationer i politiska tendenser betydde också att umgängeslivets mönster ändrades. Partiloyaliteterna var inte starkare än att mössanhängare kunde besöka hattklubbar när förfriskningar bjöds i stora mängder. Men om partiloyaliteter stängde vissa dörrar öppnades andra.

Om politiken reste hinder för vilka kretsar man kunde umgås i var deltagarnas stånd än mer betydelsefullt. Social tillhörighet påverkade umgängeslivet i stor utsträckning, inte minst dess former. På mer eller mindre officiella tillställningar för utskottsledamöter eller hela riksdagen upprätthölls ståndssamhällets skrankor. Handelsman Hyssing höll en middag dit han bjudit de fyra ståndens talmän samt alla ledamöter av sekreta utskottet, sammanlagt ungefär hundra personer.

När större tillställningar hölls med gäster från flera olika stånd eftersträvade organisatören att minimera blandningen, även då middagen inte hade officiell karaktär. Därmed manifesterades sociala hierarkier. Manufakturisten Abraham Hedman bjöd ledamöter av bondeståndet på middagar under våren 1743. Målet var att övertyga bondeståndet om att välja den danske kronprinsen till svensk kronprins. Middagarna hölls på en av de mest exklusiva vinkällarna i Stockholm, Stora Christopher vid Järntorget, och finansierades av

den danska regeringen. Många bönder var där, mellan 30 och 40 personer. De satt i ett stort rum och åt sin middag åtskilda från värden och värdinnan som satt i ett angränsande rum med några adelsmän. Under middagen kom Hedman in till bönderna och frågade om de var nöjda med maten och om de skulle hålla sig till den danske kronprinsen i det kommande tronföljarvalet, vilket de lovade. Abraham Hedman och hans hustru fortsatte att vara värdar för trakteringar av ledamöter av bondeståndet också vid nästa riksdag – denna gång på vinkällaren Tre Kungar på Johannesgränd.

Vid en informell middag mötte Johan Gabriel Oxenstierna gäster från olika stånd och sociala grupper. Han jämförde blandningen med den i Noaks ark. Att han kommenterade gästernas sociala tillhörighet tyder på att en sådan blandning ännu var ovanlig 1769, eller åtminstone att sociala hierarkier aldrig ignorerades, hur jämlik stämning som än rådde i sällskapet.

Mängder av informella tillställningar skedde i ståndsspecifika kretsar: adelsmän trakterade adelsmän, borgare borgare, bönder bönder. Ståndsgränser överträdde inte lika lätt som politiska skrankor. Det fanns emellertid tillfällen då bönder besökte någon av stadens vinkällare och ledamöter av bondeståndet agerade värdar för varandra. Man gick till vinskänkarna när man hade råd och konsumerade det yppersta stälлена hade att erbjuda. Några bönder slog på stort och bjöd en delegation från Dalarna på Riddarhuskällaren och Hoppet våren 1743. De som bjöd var Olof Håkansson och Jan Persson, båda framstående ledamöter av ståndet, den förstnämnde dess talman, och var respekterade riksdagsmän i alla läger.

Under rannsakingen av stämpling-

arna mot regeringsformen vid riksdagen 1723 blev det klart att bönderna som deltagit hade varit mycket aktiva i sitt umgängesliv under riksdagarna 1720 och 1723. Bönder hade träffats hemma hos adelsmannen Gustav Fredrik Lewenhaupt på Kungsholmen. Där hade de diskuterat den nya regeringsformen och hur den borde ändras för att öka kungens makt. Lewenhaupt hade talat vänligt med alla bönderna och önskat dem lycka till i framtiden.

Lewenhaupt var inte den enda adelsman som bönderna besökte. Carl Månsson i Finne träffade många adelsmän i deras hem under sin tid i Stockholm 1723, bland dem assessorn Jakob von Hökerstedt vid flera tillfällen. Månsson hade diskuterat regeringsformen med dessa herrar och berättat vad han tyckte om den. Politiska lojaliteter spelade mindre roll för de kretsar Carl Månsson valde att umgås i – medan Lewenhaupt var kungens favorit och ville återställa kungamakten var von Hökerstedt lojal med Arvid Horn och den nya regeringsformen.

Från gästens perspektiv gällde det också att veta vad som förväntades av en och bete sig på ett passande sätt. Även enskilda ledamöters uppförande kunde kasta skuggor över hela ståndet. Vid riksdagen 1727 bjöd drottningen i juni alla stånden på middag på Drottningholm. Alla ledamöter fick dock inte komma, utan stånden sände representanter. Några bönder accepterade inte att bara tretton ledamöter fick tillträde utan våldgästade tillställningen och förfriskade sig ordentligt på vinet som bjöds. Eskil Kilius, ledamot från Finland och en av våldgästarna, blev kraftigt berusad under middagen. Han föll omkull i matsalen och hjälptes på fötter av tjänstefolk. Ledamöterna av bondeståndet skämdes över hans bete-

ende. Senare fick Kilium bäras till båten tillbaka till Stockholm där han dog, förmodligen av alkoholförgiftning. Saken diskuterades utförligt i ståndet och man beslöt att söka lantmarskalkens råd om hur man skulle hantera saken. Eskil Kiliums beteende blev en belastning för bondeståndet som helhet och skammen man kände hade säkerligen att göra med att böndernas politiska auktoritet minskade om dess ledamöter inte kunde sköta sig utanför plenum. Ett lämpligt beteende var viktigt i det politiska spelet. Att erfarna ledamöter heller inte alltid delade med sig av sin erfarenhet till de nya antyddes 1734, när talmannen uppmanade ledamöterna att inte vara föraktfulla mot noviserna.

Kvinnors deltagande i umgängeslivet kan endast utrönas genom parentetiska omnämningen i källorna. Vi vet att Arvid Horns hustru, Margareta Gyllenstierna, agerade värdinna för närmare hundra manliga uppvaktare av hennes man på hans namnsdag och födelsedag. Abraham Hedmans hustru, Petronella Hwasser, var med som värdinna på vinkällarna. När Carl Fredrik Mennander och hans kamrater på kansliet bjöd sina överordnade på middag bjöd man även med deras hustrur och när bankokassören Gottsman försökte komma undan riksdagens granskningar av hans roll i Ständernas bank var hans hustru värdinna på den middag som ordnades för hans politiska motståndare. Carl Tersmeden fick information om den politiska händelseutvecklingen medan han varit utomlands hemma hos sin syster. Kvinnors roll i umgängeslivet kring riksdagarna verkar ha kretsat kring värdinneskapet. Alla de omnämnda kvinnorna var gifta och agerade utifrån den plattformen. Riksdagsumgänget var en manlig sfär som ibland behövde en värdinna, men kvinnornas roll i sam-

manhanget skall inte underskattas: när umgängeslivet är en central del av politiken är värdinnorna viktiga aktörer på den politiska arenan.

DRICKANDET OCH KORRUPTION

Att umgängeslivet inte uppskattades av samtiden finns många belägg för från frihetstiden – det jämfördes med korruption och ansågs skapa split. Men varifaran egentligen låg är mer komplicerat än så. En stor fara, som också uttrycktes i lagstiftningen, var att deltagarna i umgängeslivet skulle börja tänka på ett sätt som inte passade ståndssamhällets snäva ramar. Att hålla trakteringar i syfte att vinna politiska anhängare eller att klä sig i enlighet med politisk lojalitet förbjöds av ständerna 1751. Anledningen var i båda fallen att ingen av rikets invånare hade rätt att på något sätt antyda att han (som det rörde sig om i detta fall) var mer angelägen om det allmänna bästa än någon annan. De som deltog i trakteringar och hade politiska tecken på sin klädsel hade tydligen inte bara skaffat sig ett nytt umgänge, de hade också börjat uppfatta sig själva som politiska aktörer som andra borde ta hänsyn till.

De som ansågs allra mest känsliga för påverkan var bönderna. Därför övervakades också de former som böndernas umgänge i Stockholm tog sig, liksom vad som faktiskt konsumerades, i betydligt högre utsträckning än vad som var fallet med de andra stånden. Vin förde med sig konnotationer av korruption och mutor när det konsumerades av personer för vilka denna vara ansågs överflödigt. För den som bjöd var det viktigt att sända rätt signaler till sina gäster. Trakteringarnas former var tecken att tyda för besökarna eftersom de antydde hur värden betraktade

sina gäster: några framstående borgare ansågs 1734 särskilt gynnade när de fick ett glas vin och en pipa tobak hemma hos en adelsman.

Bonderiksdagsmannen Jonas Nilsson som 1747 anklagades för att ”hava hållit misstänkta och skadliga trakteringar” bjöd under perioden oktober 1746 till februari 1747 i det närmaste dagligdags andra bönder på vinkällaren Förgyllda Druvan. Där drack de öl och brännvin, men framför allt franskt, spanskt och dyrt rhenskt vin, åt mat och kringlor till ett värde av 1 466 daler Kmt och 28 öre. Sällskapet hade för det mesta bestått av fyra till nio personer, någon gång så många som arton. Det hade varit många bönder hos vinskänken, men man hade inte ätit tillsammans utan suttit i matlag i olika rum. På Druvan hade Jonas Nilsson och hans gäster också på sedvanligt sätt druckit ”de fem skålarna” till kungen, kronprinsen och kronprinsessan, prins Gustav och riksdagen. Möjligen ingick också i seden med de fem skålarna att slå sönder glasen, för vinskänken Gunnar Lindgren förde vid detta tillfälle upp sönderslagna glas på Jonas Nilssons räkning. Jonas Nilsson hade inte råd att betala för dessa trakteringar själv utan han hade fått pengarna av Abraham Hedman. Hedman delade ut pengar till enskilda bönder vid denna riksdag mot uppvisande av räkningar från vinskänkar. Bönderna fick stå värdar för grupper av ståndsbröder som gick på vinkällare.

Ett generöst och tillmötesgående sätt gentemot socialt underordnade gäster kunde dock göra gästerna förmätna, enligt samtidens sätt att se. Jonas Nilssons brott var att han hållit ”överflödiga” trakteringar på Förgyllda Druvan vars syften varit oklara. Med överflödiga avsågs just att han hade bjudit på för fin dryck för bönder. Riksdagen fann att

hans agerande borde rannsakas ytterligare och tillsatte en kommission för att utreda saken. Vid riksdagen 1755 kom frågan om bönders vinkonsumtion återigen under rannsaking. Denna gång var det Jan Persson som anklagades för att ha hållit trakteringar i syfte att bli invald i ståndet. Rannsakingen, som hölls av en ständerkommission där riksdagsmän dömde varandra, ägnade mycket tid åt att fastställa vad som hade druckits vid olika tillställningar – detta var minst lika viktigt som vad man pratat om. Gränsdragningen mellan vad som var en laglig och en olaglig traktering var inte glasklar. Att det var tillåtet att bjuda ett fåtal kamrater från sin egen hemort på svagdricka, brännvin och skorpor i förväntan att de skulle bjuda igen någon annan dag verkar det ha rätt enighet om bland både vittnande bönder och rannsakare. Att däremot bjuda många personer som man kanske inte kände på vin utan förväntan om genbjudningar antydde att man var ute efter att påverka deras åsikter. Men mellan dessa två poler fanns det många mellanting, såsom den praxis som utvecklats vid tidigare riksdagar att bonderiksdagsmän som var välkända av vinskänken betalade hela notan för alla bönder på en vinkällare. De som betalade samlade sedan in pengar av de andra i efterhand. Detta bruk skapade misstänksamhet angående vad dess syften egentligen varit – var det en olovlig traktering i syfte att påverka politiska beslut eller vanlig hövlighet?

Även bland enskilda bönder skapades tveksamhet rörande vilka umgängesformer de egentligen tilläts att delta i. Ofta sade bönderna i rättegången att de inte hade druckit vin, utan bara svagdricka och brännvin, vilket på något sätt skulle antyda att de inte lät sig övertalas av andra. Dubbelmoralen i rättegång-

arna var också uppenbar för de bönder som kom under rannsaking. Under rättegången 1755 erbjöd sig vittnen att berätta om andra olovliga trakteringar som hållits bland adeln och prästerna, men åklagaren var helt ointresserad av den informationen. Det var bara böndernas umgängesliv som behövde kontrolleras så att de som ansågs mest naiva och lätta att korrumpas inte föll till föga för andras intressen. Bönderna klagade några gånger i rättegången om att ingen hade upplyst dem om att just de inte fick gå på vinkällare, och någon undrade varför det var förbjudet för just honom ”att gå under tak” med andra. Åklagarna och domarna hade inga svar.

Anledningen till att man ansåg att vin, bönder och politik var en farlig kombination hade att göra med en avoghet mot att prata politik utanför riksdagens egna möten. Politisk diskussion bland de lägre samhällsskikten sågs under 1600- och tidigare delen av 1700-talet som motsatsen till sanning och rättvisa. Det uppfattades som spridande av lögn som undergrävde moralen i samhället. Den som lyssnade till den opinionen skulle bara bli förvirrad, man skulle inte förstå vad som

sades och man skulle förlora sin förmåga att skilja rätt från orätt, och åsikterna skulle fluktuera lika mycket som modet. Vanligt folk ansågs också vara mer intresserat av rykten, skvaller och falska nyheter än av sanningen. Själva närvaron i Stockholm under riksdagen kunde därför locka fram det värsta hos dem som inte förstod sig på de saker som diskuterades, ansågs det. 1739 klagade Carl Gustaf Tessin i adelns plenum att ”En bonde, som legat 4 år i Stockholm, kunde sedan bli en eftertänklig (besvärlig) ledamot på en riksdag”. När bönder kom i sällskap med folk som ville påverka dem föll de till föga alldeles för lätt.

Men det som upplevdes som en fara för adeln var en möjlighet för bönderna. När man som bonde gick in på en vinkällare hade man tillgång till politisk information, ett blandat umgänge och kunde lära sig rätt sätt att föra sig i blandade sällskap, för att inte tala om tillgång till exklusiva drycker. Här fanns möjlighet att bilda sig som samhällsvarsel, att visa sin ambition genom att beställa drycker som bönder vanligtvis inte drack. Det som adeln såg som korrumpierande med vinet, kunde för en bonde rent av fungera emanciperande.

FOTNOTER

1. En längre version av denna artikel, med delvis andra betoningar, har publicerats under titeln ”Stockholmsliv. Riksdagsumgänge och identitetsformering i

frihetstidens Stockholm” i *Historisk tidskrift* nr 3 2005. För utförliga referenser hänvisas till den artikeln.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR

Riksarkivet, Stockholm

- Ständernas arkiv, Riksdagens kommissioner, Kommissionen vid riksdagen 1755–56, protokoll, vol. 60, handlingar, vol. 70; Kommissionen över stämplingar mot regeringsformen 1723, protokoll.
- Äldre kommittéer, Kommissorialrätten om riksdagsmannen Nils Persson för utlåtelse mot arvprinsen.
- Svea hovrätts arkiv, Huvudarkivet, Protokoll i särskilda mål, Abraham Hedman m.fl. 1748–50, vol. 7.

Kungliga biblioteket, Stockholm

- Vitterhet, samlingar, Miscellanea Tomus I och II, Vs 52.

Uppsala universitetsbibliotek, Uppsala

- Johan Browallius dagbok, N 971.

LITTERATUR

- Alexandersson, Erland (1975), *Bondeståndet i riksdagen 1760–1772*, Lund.
- Amiral Carl Tersmedens memoarer, vol. 3, 4 (1916, 1917), utg. av Nils Erdmann.
- Arckenholtz, Johan (2003), *Sagu-Brott af 1734 Års Riksdag i Stockholm*, utg. genom Ingemar Carlsson, Stockholm.
- Barrows, Susanna, & Room, Robin (1991), "Introduction", i: Susanna Barrows & Robin Room (eds), *Drinking, Behavior and Belief in Modern History*, Berkeley, Los Angeles & Oxford.
- Bedoire, Fredric (1968–69), "Mösspolitikern och manufakturisten Abraham Hedman och hans släkt", i: *Personhistorisk tidskrift* 1968–69.
- Biskop A. O. Rhyzelii anteckningar om sitt leverne (1901). Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska föreningen III:2, Uppsala.
- Bondeståndets riksdagsprotokoll 1720–1727, 1731–1734, 1746–47, 1751–1756, vol. 1, 2, 6, 7, utg. av Sten Landahl (1939, 1945, 1957, 1963), Stockholm.
- Brolin, Per-Erik (1953), *Hattar och mössor i borgarståndet 1760–1766*, Uppsala.
- Burke, Peter (1983), *Folklig kultur i Europa 1500–1800*, Stockholm.
- Carlsson, Ingemar (1966), *Olof Dalin och den politiska propagandan inför "lilla ofreden". Sagan Om Hästen och Wår-Wisa i samtidspolitisk belysning*, Lund.
- Carlsson, Ingemar (1981), *Parti – partiväsen – partipolitiker 1731–43. Kring uppkomsten av våra första partier*, Stockholm.
- Clark, Peter (1986), *Sociability and Urbanity. Clubs and Societies in the Eighteenth-Century City*, The H. J. Dyos Memorial Lecture 23 April 1986, Victorian Studies Centre, University of Leicester.
- Clark, Peter (2000), *British Clubs and Societies. The Origins of an Associational World*, Oxford.
- Conroy, David W. (1995), *In Public Houses. Drink and the Revolution of Authority in Colonial Massachusetts*, Chapel Hill & London.
- Cowan, Brian (2001), "What was Masculine about the Public Sphere? Gender and the Coffeehouse Milieu in post-Restoration England", i: *History Workshop Journal*, nr 51 2001.
- Croft, Pauline (2002), "Capital life. Members of parliament outside the House", i: Thomas Cogswell, Richard Gust & Peter Lake (eds), *Politics, Religion and Popularity in Stuart Britain*, Cambridge.

- Eggeby, Eva & Klas Nyberg (2002), "Stad i stagnation", i: Lars Nilsson (ed), *Staden på vattnet*, vol. 1, Stockholm.
- Flandrin, Jean-Louis (1989), "Distinction through Taste", i: Roger Chartier (ed), Philippe Ariès & Georges Duby (huvudred), *A History of Private Life, vol. III: Passions of the Renaissance*, Cambridge Mass. & London.
- Frisby, David (2000), "Introduction to the Texts", i: David Frisby & Mike Featherstone (eds), *Simmel on Culture. Selected Writings*, London.
- Geschwind, Lars (2001), *Stökiga studenter. Social kontroll och identifikation vid universiteten i Uppsala, Dorpat och Åbo under 1600-talet*, Uppsala.
- Gjörwell, Carl Christopher (1873), "Anteckningar af Carl Christopher Gjörwell om sig sjelf, samtida personer och händelser 1731–1757", i: *Samlingar till Skånes historia, fornkonst och beskrifning. Tidskrift utgifven af Föreningen för Skånes förnämnen och historia genom M. Weibull*.
- Goodman, Dena (1994), *The Republic of Letters. A Cultural History of the French Enlightenment*, Ithaca & London.
- Gyllenberg, Gustav Fredrik (1885), *Mitt lefverne 1731–1775. Själobiografiska anteckningar af Gustaf Fredrik Gyllenberg*, Stockholm.
- Habermas, Jürgen (1984), *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*, Lund.
- Hammarlund, Bo (1985), *Politik utan partier. Studier i Sveriges politiska liv 1726–1727*, Stockholm.
- Harris, Tim (1989), "The Problem of 'Popular Political Culture' in Seventeenth-century London", i: *History of European Ideas*, vol. 10 nr 1 1989.
- Harris, Tim (1995), "Problematising Popular Culture", i Tim Harris (ed), *Popular Culture in England, c. 1500–1850*, Basingstoke & London.
- Hellström, Gunnar (1957), "Vinskänkar och källare i staden inom broarna under Karl XII:s tid och frihetstiden", i: *Samfundet Sankt Eriks Årsbok*, 1957.
- Henel, A. J. (1728), *Den Nu för Tiden florerande Widberömde Kongl. Residence-Staden Stockholm*, Stockholm.
- Hooock, Holger (2003), "From Beefsteak to Turtle: Artists' Dinner Culture in Eighteenth-Century London", *Huntington Library Quarterly*, vol. 66 nr 1 & 2 2003.
- Jansson, Torkel (1988), "The Age of Associations. Principles of Organization between Corporations and Mass Organizations. A Comparative Nordic Survey from a Swedish Viewpoint", i: *Scandinavian Journal of History*, vol. 13, 1988.
- Johanson, Ulla (1972), "Borgarståndsledamöternas traktamenten vid riksdagen i Stockholm 1755–1756", i Lars Björlin m.fl. (ed), *Från medeltid till dataålder. Festskrift till Sven Ulric Palme*, Stockholm.
- Johanson, Ulla (1973), "Hattar och mössor i borgarståndet 1755–56", *Historisk tidskrift*, 1973.
- Johanson, Ulla (1979), "Ridderskapet och Adeln vid 1755–1756 års riksdag. Studier kring Stockholm som riksdagsstad", i *Samfundet S:t Eriks Årsbok*, 1979.
- Klein, Lawrence E. (1995), "Politeness for plebs. Consumption and social identity in early eighteenth-century England" i: Ann Birmingham & John Brewer (eds), *The Consumption of Culture 1600–1800. Image, Object, Text*, London & New York.
- Klein, Lawrence E. (1997) "Coffeehouse Civility, 1660–1714. An Aspect of Post-Courtly Culture in England", *Huntington Library Quarterly*, vol. 59 nr 1 1997.
- "Kongl. Maj:ts Kundgiörelse, angående några omständigheter, som wid Riksdagarna komma at tagas", 6/9 1751, III–IV, *Utdrag utur alla ifrån 1749 års slut utkomne Publique Handlingar...*, (1756), Stockholm.
- Lagerroth, Fredrik (1934), *Sveriges riksdag: historisk och statsvetenskaplig framställning. Frihetstidens maktägande ständer 1719–1772. Riksdagens historia intill 1865*, vol. 5:1, Stockholm.
- Malmström, Carl Gustaf (1895), *Sveriges politiska historia från Karl XII:s död till statsrörelsen 1772*, vol. 2, Stockholm.

- Mattsson, Christina (2002), *Från Helan till lilla Manasse. Den svenska snapsvisans historia*, Stockholm.
- Metcalf, Michael F. (1977), "The First 'Modern' Party System? Political parties, Sweden's Age of Liberty and the historians", i: *Scandinavian Journal of History*, vol. 2 1977
- Metcalf, Michael F. (1977), *Russia, England and Swedish Party Politics 1762–1766. The Interplay between Great Power Diplomacy and Domestic Politics during Sweden's Age of Liberty*, Stockholm.
- Metcalf, Michael F. (1981), "Structuring Parliamentary Politics: Party Organization in Eighteenth-century Sweden", i: *Parliaments, Estates and Representation*, vol. 1 nr 1 1981.
- Metcalf, Michael F. (1985), "Frihetstidens riksdag (1719–1772)" i: Nils Stjernquist (ed), *Riksdagen genom tiderna*, Stockholm.
- Metcalf, Michael F. (2003), "Hattar och mössor 1766–72. Den sena frihetstidens partisystem i komparativ belysning", i: Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (eds), *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*, Stockholm & Helsingfors.
- Nilsson, J. E. (1934), "Borgarståndet", i: Fredrik Lagerroth (ed), *Sveriges riksdag: historisk och statsvetenskaplig framställning. Frihetstidens maktägande ständer 1719–1772*, Riksdagens historia intill 1865, vol. 5:1, Stockholm.
- Norberg, Axel (1981), "En bondeledares fall. Johan Persson i Stora Tuna vid 1755–56 års riksdag", *Personhistorisk tidskrift*, 1981.
- Olsson, Gunnar (1963), *Hattar och mössor. Studier över partiväsendet i Sverige 1751–1762*, Göteborg.
- Olsson, Ragnar (1934), "Bondeståndet", i: Fredrik Lagerroth (ed), *Sveriges riksdag: historisk och statsvetenskaplig framställning. Frihetstidens maktägande ständer 1719–1772*, Riksdagens historia intill 1865, vol. 5:1, Stockholm.
- Oxenstierna, Johan Gabriel (1881), *Dagboks-anteckningar af Johan Gabriel Oxenstierna åren 1769–1771*, Uppsala.
- Oxenstierna, Johan Gabriel (1965), *Ljuva ungdomstid. Dagbok 1766–1768*, Uppsala.
- Pincus, Steve (1995), "'Coffee Politicians Does Create'. Coffeehouses and Restoration Political Culture", i: *Journal of Modern History*, vol. 67 1995.
- Revel, Jacques (1989), "The Uses of Civility", i: Roger Chartier (ed), Philippe Ariès & Georges Duby (huvudred), *A History of Private Life, vol. III: Passions of the Renaissance*, Cambridge Mass. & London.
- Roberts, Michael (1995), *Sverige under frihetstiden 1719–1772*, Stockholm.
- Sennefelt, Karin (2001), *Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur*, Hedemora.
- Sennefelt, Karin (2003), "Mellan hemligt och offentligt. Sven Hofman vid riksdagen 1765–66", i: Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (eds), *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*, Stockholm & Helsingfors.
- Shields, David S. (1997), *Civil Tongues & Polite Letters in British America*, Chapel Hill.
- Simmel, Georg (2000), "The Sociology of Sociability", i: David Frisby & Mike Featherstone (eds), *Simmel on Culture. Selected Writings*, London.
- Simonsen, Anders (2001), *Bland hederligt folk. Organiserat sällskapsliv och borgerlig formering i Göteborg 1755–1800*, Göteborg.
- Svenska memoarer och bref III. Fredenheims och Menndanders brefväxling*, utg. av Henrik Schück, Stockholm 1901.
- Thanner, Lennart (1953), *Revolutionen i Sverige efter Karl XII:s död. Den inrikespolitiska maktkampen under tidigare delen av Ulrika Eleonora d.y:s regering*, Uppsala.
- Thompson, Peter (1999), *Rum, Punch and Revolution. Taverngoing and Public Life in Eighteenth-Century Philadelphia*, Philadelphia.
- Tilas, Daniel (1974), *Anteckningar och brev från riksdagen 1765–1766*, utg. genom Olof Jägerskiöld, Stockholm.

Trusty, B. Ann (2001), *Bacchus and Civic Order. The Culture of Drink in Early Modern Germany*, Charlottesville & London.

Ur Axel Reuterholms dagbok. Några kulturbilder från frihetstiden utgivna av Henrik Schück (1921), Stockholm.

Whyman, Susan E. (1999), *Sociability and Power in Late-Stuart England. The Cultural Worlds of the Verneys 1660–1720*, Oxford.

Wilson, Kathleen (1998), *The Sense of the People. Politics, Culture and Imperialism in England, 1715–1785*, Cambridge.